

OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA 1-KURS TALABALARINING ADAPTATSIYA JARAYONINING PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI

Karajanova Elvira Karajan qizi

Nukus davlat pedagogika instituti 1-kurs magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19763524>

Annotatsiya: Mazkur maqolada oliy ta'lim muassasalariga yangi qabul qilingan 1-kurs talabarlari adaptatsiya jarayonining psixologik mexanizmlari chuqur tahlil qilinadi. Jumladan, motivatsiya, emotsional barqarorlik, ijtimoiy identifikatsiya, kommunikativ moslashuv va kognitiv qayta qurilish kabi omillar o'zaro bog'liqlikda yoritiladi. Shuningdek, adaptatsiya jarayonining samaradorligiga ta'sir etuvchi ichki va tashqi omillar ilmiy asosda izohlanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, talabalar adaptatsiyasi ko'p bosqichli va kompleks psixologik jarayon bo'lib, uning muvaffaqiyati shaxsning individual xususiyatlari hamda ta'lim muhiti bilan bevosita bog'liqdir.

Kalit so'zlar: adaptatsiya, psixologik mexanizm, motivatsiya, stress, ijtimoiylashuv, kommunikatsiya, talaba

Zamonaviy oliy ta'lim tizimining rivojlanishi va jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlari sharoitida 1-kurs talabarlari yangi muhitga moslashuvi masalasi alohida dolzarblik kasb etmoqda. Avvalo, oliy ta'limga o'tish jarayoni shaxs hayotida keskin burilish bo'lib, u yangi ijtimoiy rollar, yangi talablar va yangi kommunikativ tizimni yuzaga keltiradi. Shu sababli, adaptatsiya jarayoni nafaqat tashqi moslashuv, balki chuqur psixologik qayta qurilish sifatida namoyon bo'ladi.

Xususan, Jean Piaget ta'kidlaganidek, inson yangi muhitga moslashishda assimilyatsiya va akkomodatsiya mexanizmlaridan foydalanadi, ya'ni mavjud bilimlarini yangi vaziyatga moslashtiradi yoki yangi tajriba asosida o'z kognitiv tizimini qayta tashkil etadi [3]. Shu jihatdan, 1-kurs talabarlari ham yangi ta'lim muhitiga kirar ekan, o'z bilim va tajribalarini yangicha shakllantirishga majbur bo'ladi. Shu bilan birga, Hans Selye tomonidan ishlab chiqilgan nazariyaga ko'ra, yangi sharoitga moslashish organizmda stress reaksiyalarini keltirib chiqaradi [4]. Demak, talabaning adaptatsiya jarayoni ko'pincha stress va xavotir bilan kechadi va uning muvaffaqiyati ushbu holatlarni boshqarish qobiliyatiga bog'liqdir. Bundan tashqari, Lev Vygotsky ijtimoiy-madaniy nazariyasida shaxs rivojlanishida ijtimoiy muhitning hal qiluvchi rolini ta'kidlaydi [5]. Ya'ni, har qanday psixologik jarayon avvalo ijtimoiy darajada shakllanadi, so'ngra individual darajaga o'tadi. Shu sababli, talabalarining jamoaga moslashuvi ularning umumiy adaptatsiyasida muhim omil hisoblanadi. Yana bir muhim yondashuv Abraham Maslow tomonidan ilgari surilgan ehtiyojlar ierarxiyasi nazariyasidir. Ushbu nazariyaga ko'ra, insonning rivojlanishi uning ehtiyojlari qondirilishiga bog'liq bo'lib, ayniqsa, xavfsizlik, tegishlilik va o'zini namoyon qilish ehtiyojlari talabalarining moslashuv jarayonida muhim rol o'ynaydi [2]. Shunday qilib, yuqoridagi nazariy qarashlar shuni ko'rsatadiki, adaptatsiya jarayoni ko'p qirrali bo'lib, u turli psixologik mexanizmlar orqali amalga oshadi. Shu bois, ushbu jarayonni chuqur tahlil qilish muhim ilmiy vazifa hisoblanadi.

Avvalo, adaptatsiya jarayonida motivatsion mexanizm alohida ahamiyatga ega. Chunki talabaning o'qishga bo'lgan ichki ehtiyoji va maqsadlari uning yangi muhitga moslashish tezligini belgilaydi. Agar talaba o'z oldiga aniq maqsad qo'ya olsa va ichki motivatsiya bilan harakat qilsa, u holda u yangi sharoitlarga tezroq moslashadi. Aksincha, motivatsiya past bo'lgan hollarda adaptatsiya jarayoni sekinlashadi.

Bundan tashqari, emotsional-regulyativ mexanizm ham muhim hisoblanadi. Chunki yangi muhit talabalarda stress, qoʻrquv va noaniqlik hissini keltirib chiqaradi. Shu sababli, emotsiyalarni boshqarish qobiliyati adaptatsiyaning muvaffaqiyatini belgilaydi. Natijada, emotsional barqaror talabalar qiyinchiliklarni yengib oʻtishda ustunlikka ega boʻladi.

Shu bilan birga, ijtimoiy-psixologik mexanizm, yaʼni ijtimoiy identifikatsiya jarayoni ham muhim rol oʻynaydi. Talaba yangi guruhga kirib, oʻzini shu jamoaning bir qismi sifatida his qila boshlaydi. Natijada, u yangi ijtimoiy rollarni qabul qiladi va jamoaga moslashadi. Biroq, ijtimoiy aloqalar yetarli darajada shakllanmagan hollarda moslashuv jarayoni qiyinlashadi.

Bundan tashqari, kommunikativ mexanizm ham alohida eʼtiborga loyiqdir. Chunki samarali muloqot talabalar oʻrtasida ijtimoiy aloqalarni mustahkamlaydi va oʻquv jarayonini yengillashtiradi. Shu sababli, kommunikativ koʻnikmalari rivojlangan talabalar tezroq adaptatsiyadan oʻtadi.

Yana bir muhim mexanizm sifatida kognitiv moslashuvni koʻrsatish mumkin. Chunki oliy taʼlim tizimi talabadan mustaqil fikrlash va yangi bilimlarni tez oʻzlashtirishni talab qiladi. Shu bois, talaba oʻz oʻrganish strategiyalarini qayta tashkil etadi va yangi bilim tizimiga moslashadi.

Shuningdek, adaptatsiya jarayoniga tashqi omillar ham sezilarli taʼsir koʻrsatadi. Masalan, oʻqituvchilarning qoʻllab-quvvatlashi, guruh muhitining ijobiyligi va oilaviy sharoit talabaning moslashuviga bevosita taʼsir qiladi. Demak, adaptatsiya jarayoni ichki va tashqi omillarning uzviy bogʻliqligi asosida shakllanadi.

Umuman olganda, 1-kurs talabalari adaptatsiyasi murakkab, koʻp bosqichli va tizimli psixologik jarayon boʻlib, u bir nechta mexanizmlar orqali amalga oshadi. Bir tomondan, motivatsiya, emotsional barqarorlik va kognitiv moslashuv ichki omillar sifatida namoyon boʻlsa, ikkinchi tomondan, ijtimoiy muhit va kommunikativ aloqalar tashqi omillar sifatida muhim rol oʻynaydi.

Xulosa qilib aytganda, talabalar adaptatsiyasining psixologik mexanizmlarini kompleks yondashuv asosida oʻrganish zarur. Chunki faqatgina individual xususiyatlarni emas, balki taʼlim muhitini ham hisobga olgan holda samarali adaptatsiya strategiyalarini ishlab chiqish mumkin. Natijada esa, bu jarayon talabalar muvaffaqiyatini oshirish va ularning shaxsiy rivojlanishini taʼminlashga xizmat qiladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Lewin, K. (1951). Field theory in social science: Selected theoretical papers. Social science paperbacks
2. Maslow, A. H. (1954). Motivation and Personality.(New York: Harper and Bros
3. Piaget, J. (1977). The development of thought: Equilibration of cognitive structures.(Trans A. Rosin). Viking.
4. Selye, H. (2013). Stress in health and disease. Butterworth-Heinemann.
5. Vygotsky, L. S., & Cole, M. (1978). Mind in society: Development of higher psychological processes. Harvard university press.